

Одъон фон Горват

Одъон фон Горват народився 9 грудня 1901 року в австро-угорському портовому місті Сусак (нині Хорватія). Драматург, письменник. Жив у Будапешті, Братиславі, Белграді, Венеції, Мюнхені, Берліні, Відні. Дебютував як драматург 1920 року. Його твори, серед праць інших авторів, нацистський режим вніс до списку спалення на площі в Мюнхені (1933). Після аншлюсу Австрії до нацистської Німеччини Горват емігрував до Парижа. «Молодь без Бога» – третій роман автора, який вийшов друком 1937 року в Амстердамі. Одразу після публікації роман був перекладений

багатьма мовами і приніс Горвату міжнародну славу. Роман неодноразово перевидавався в Німеччині. Помер Одъон фон Горват 1 червня 1938 року в Парижі.

*«Будь-яке мислення – їм неприємно.
Їм начхати на людей! Вони хочуть бути машинами,
гвинтами, колесами, поршнями, ремнями –
та ще дужче, ніж машинами, вони хотіли б бути
боеприпасами: бомбами, шрапнелями, гранатами».*

Томас Манн високо оцінив книжку Одъона фон Горвата, рекомендуючи її для читання.

Герман Гессе писав про роман: «Він – чудовий, і протинає моральний стан світу сьогодення».

ISBN 978-617-614-428-1
9 786176 144281

Одъон фон Горват

МОЛОДЬ БЕЗ БОГА

Одъон фон Горват

МОЛОДЬ БЕЗ БОГА

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Meridian серця
Meridian des Herzens

Ödön von Horváth

Одьон фон Горват

JUGEND OHNE GOTT

МОЛОДЬ БЕЗ БОГА

Ins Ukrainische übersetzt von *Liuba-Paraskewija Strynadiuk*

Переклад із німецької *Люби-Параскевії Стринадюк*

Одьон фон Горват

Молодь без Бога : роман / Одьон фон Горват ; пер. із нім. Люби-Параскевії Стринадюк. — Чернівці : Книги — XXI, 2023. — 192 с.

ISBN 978-617-614-428-1

Ця книжка — про підлітків, про підростаючу передвоєнну пронацистську німецьку молодь, для якої поняття справедливості, чесності, правди абсолют-но викривлені й цілком спотворені. Ці молоді люди — засліплені «нацистськими ідеями» й не усвідомлюють, що несуть загрозу навколишнім і цілому людству. Їхні батьки в цьому з ними заодно — вони легко дають опанувати себе, свій світ, свої думки нацистській диктатурі, її пропагандистським формулюванням.

Однак у романі все ж відбувається протистояння. Кульмінацією є вбивство одним учнем іншого і звинувачення в цьому третього. Учитель, який через своє мовчання також винен у вбивстві школяра, усе ж зважується говорити правду й боронити її. Зрештою, життя без правди й так не має жодного сенсу.

Бог у романі Одьона фон Горвата — уособлення правди, справедливості, толерантного ставлення до інших. Нацистська молодь живе і зростає без прав-ди, легко даючи засліпити себе брехнею й обманом, націонал-соціалістичною пропагандою, що без увагу лунає гучними гаслами та закличками з радіо, тодіш-нього головного масмедіа.

Переклад здійснено в перекладацькому колегіумі у Штралені за підтримки перекладацької фундації PEREWEST та мистецького фонду Kunststiftung NRW.

Перекладено за виданням:
Odön von Horváth, Jugend ohne Gott. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1983.

Німецьке коментоване видання підготував Трауготт Крішке у співпраці із Сузанною Фораль-Крішке.

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та в будь-який спосіб, зокрема електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

© Книги — XXI, 2023, видання українською мовою
© Люба-Параскевія Стринадюк, 2023, переклад
© Анна Стьопіна, 2023, обкладинка

ISBN 978-617-614-428-1

Негри	7
Іде дощ	11
Багаті плебеї	13
Хліб	18
Чума	20
Століття Риб	23
Воротар	27
Тотальна війна	31
Венера, що маршує	36
Бур'ян	38
Зниклий безвісти пілот	40
Іди домів!	42
У пошуку ідеалів людства	45
Римський сотник	51
Лайно	55
Адам і Єва	61
Приречений	68
Чоловік на місяці	72
Передостанній день	75
Останній день	79
Колеги	82
Судовий процес у справі про вбивство Z чи N.	88
Вуаль	89
У квартирі	94

Компас	97
Скринька.	100
Вигнані з Раю	103
Риба	106
Риба не клює.	108
Прапори	113
Один із п'ятьох	115
Клуб стає до бою	120
Два листи	123
Осінь	125
Гість	126
Кінцева зупинка	129
Приманка	134
У сітях	137
N	139
Привид	142
Козуля	145
Інші очі	149
Над водами	151

Додаток

Походження, форма передавання тексту, оформлення тексту	153
Пояснення	164
Джерела та покликання	183

Негри

25 березня.

На моєму столі стоять квіти. Мило. Подарунок моєї славної господині помешкання, бо сьогодні мій день народження.

Однак мені потрібен стіл, отож відсуваю квіти набік, а також лист моїх старих батьків. Моя мама пише: «У твоє 34-річчя бажаю тобі, моя дорога дитино, усього найкращого. Щоби всемогутній Господь послав тобі здоров'я, щастя, радості!». А мій тато пише: «У твій тридцять четвертий день народження, мій любий сину, бажаю тобі всього доброго. Нехай Господь пошле тобі щастя, задоволення і здоров'я!».

Щастя нікому не завадить, думаю, а здоровий ти й так, Богу дякувати! Я стукаю по дереву. Однак, задоволення? Ні, я все-таки не задоволений. Та, зрештою, хто задоволений: ніхто.

Я сідаю за стіл, відтикаю червоне чорнило, заляпую пальці і злюся через це. Треба нарешті винайти таке чорнило, яким би не можна було захляпатися!

Ні, я таки не задоволений.

Не думай дурного, нагримую на себе. Ти ж маєш добру роботу із правом отримання пенсії – і це в наш час, коли ніхто не впевнений у завтрашньому дні. Це – немало! Скільки людей, якби були на твоєму місці, потирали б руки?! Який малий усе ж відсоток кандидатів на посаду вчителя, які справді можуть стати педагогами! Богу дякувати, що ти належиш до викладацького складу міської гімназії, і що ти, отже, можеш старіти й тупіти без матеріальних клопотів! Усе ж ти також можеш дожити до ста літ, можливо, ти навіть колись станеш найстарішим жителем батьківщини! Тоді потрапиш на свій день народження в журнал, і там буде написано: «Він іще при жвавому розумі». І це все з пенсією! Схаменися і не гріши!

Я не грішу й беруся до роботи.

Двадцять шість блакитних зошитів лежать біля мене, двадцять шість хлопчаків, віком біля чотирнадцяти, мали вчора написати з географії твір, а я, власне, викладаю історію та географію.

Надворі ще світить сонце, мабуть, гарно зараз у парку! Однак професія – це обов'язок, я перевіряю зошити й записую у свою книжечку, хто чого вартий чи ні.

Тема творів, яку запропонувала освітня інспекція, звучить так: «Чому ми мусимо мати колонії?». Справді, чому? Тож послухаймо!

Перший учень починається на літеру В: його прізвище *Bauer*, *Baуer*, звати – Франц. У цьому класі немає нікого, хто починався б на А, зате в нас є одразу п'ятеро хлопчаків на В. Рідкість: стільки прізвищ на В за загальної кількості учнів – двадцять шість! Проте два В – близнюки, що незвично.

Поглядом автоматично перебігаю списком прізвищ у моїй книжечці та з'ясовую, що лишень S майже наздоганяє В – справді, чотири починаються на S, три – на М, по два – на Е, G, L та R, по одному – на F, H, N, T, тоді як жоден із хлопчаків не має прізвища на А, С, D, I, O, P, Q, U, V, X, Y.

Отже, Франц Бауер, навіщо нам потрібні колонії?

«Нам потрібні колонії, – пише він, – бо нам необхідно багато сировини, адже без сировини ми не змогли б підпорядкувати нашу добре розвинуту промисловість її головній меті та цінностям, що призвело б до непоправних наслідків, і вітчизняний робітник став би знову безробітним». Абсолютно слушно, дорогий Бауере! «Ідеться, власне, не про робітників, – а про кого, Бауере? – ідеться радше про весь народ, бо й робітник, зрештою, також належить до народу».

«Це, зрештою, без сумніву, велике відкриття», – спадає мені на думку, аж раптом пригадую, як часто сьогодні давню мудрість подають як уперше сформульовані ключові думки.

Чи, може, так завше було?

Я не знаю.

Зараз я знаю лише те, що знову мушу перечитувати двадцять шість творів, писанину, де через помилкові припущення зроблені неправильні висновки. Як було б добре, якби «помилковий» і «неправильний» самоліквідувалися, однак вони цього не роблять. Вони йдуть разом рука в руку й виспівують порожні фрази.

Я, як міський службовець, остерігатимуся, щоби цьому милому співу не закинути ні найменшої критики! Навіть якщо це завдає болю, бо що годен один

проти всіх? Він може собі лишень потай злитися.
А я не хочу вже злитися!

Швидко перевіряй, ти хочеш іще в кіно!

А що ж тут пише N?

– Усі негри підступні, боязливі й ледачі.

Що за дурниці! Отже, я це викреслюю!

І я вже хочу написати на берегах червоним чорнилом: «Безглузде узагальнення!» – однак раптом зупиняюся. Момент: чи я вже, бува, не чув останнім часом цього речення про негрів? Однак де? Правильно: воно звучало з динаміка в ресторані й мало не зіпсувало мені апетиту.

Отож я не чіпаю цього речення, адже того, що кажуть по радіо, учитель не має права закреслювати в зошиті.

І поки читаю далі, безперервно чую радіо: воно шепоче, реве, виє, белькоче, погрожує, – а газети це передруковують, а діти, вони це списують.

Я саме перевірів літеру T, на черзі одразу Z. А де W? Може, я десь подів той зошит? Ні, W учора був хворий – він підхопив у неділю на стадіоні запалення легень, правильно, його батько письмово, як належить, повідомив мені про це. Бідний W! Чому ж ти йдеш на стадіон, коли періщить така злива?

Це питання ти міг би, зрештою, поставити й собі, спадає мені на думку, бо ти також був у неділю на стадіоні й витримав аж до фінального свистка, хоча футбол, який показали обидві команди, був далеко не першокласним. Так, гра видалася навіть украй нудною. Отож: чому ти залишився? І з тобою іще тридцять тисяч глядачів?

Чому?

Коли правий крайній нападник переграє лівого півзахисника й забиває гол, коли центральний нападник копає м'яч у ворота, а воротар кидається і ловить його в леті, коли лівий півзахисник вихоплюється і завдає флангової атаки, коли захисник на лінії воріт рятує команду від гола, коли хтось нечесно штовхає суперника або ж робить лицарський жест, коли арбітр є добрим чи слабкодухим, упередженим чи неупередженим, тоді для глядача нічого на цьому світі не існує, байдуже, світить надворі сонце, іде дощ, падає сніг.

Тоді він про все забуває.

Про що – про «все»?

Я мушу всміхнутися: про негрів, можливо.

Іде дощ

Коли наступного ранку я прийшов у гімназію і підіймався сходами до вчительської, то почув на третьому поверсі страшний шум. Я поквапився нагору й побачив, що п'ятеро хлопчаків, а саме E, G, R, H, T, б'ють шостого, власне, F.

– Що ви собі дозволяєте? – нагримав я на них. – Якщо вам іще й чубитися захотілося, як учням із простої школи, то принаймні бийтеся сам на сам, а не п'ятеро проти одного, бо це вже боягузтво!

Вони дивилися на мене із цілковитим нерозумінням, також F, на якого вони напали вп'ятох. Його комір був роздертий. «Що ж він вам такого зробив?» – питав я далі, однак герої не хотіли відповідати, відлупцьований також мовчав. Лише поступово я видав, що F нічого тим п'ятьом не вдіяв, саме навпаки:

ті п'ятеро вкрали його булку з маслом, не для того, щоб її з'їсти, а лишень, щоб у нього її не було. Вони викинули булку крізь вікно на подвір'я.

Я визираю вниз. Вона там лежить на сірому каміні. Дощ не вщухає, і булка яскраво блищить.

І я собі міркую: можливо, ті п'ятеро не мають булок і їх сердить, що в F вона була? Однак ні, у них усіх були булки, а в G навіть дві. Тож запитую іще раз: «Чому ви це зробили?». Вони самі не знають. Вони стоять переді мною і розгублено шкіряться. Так, людина може гніватися, і про це навіть у Біблії написано. Коли дощ спинився і води потопа за гріхи світу знову спали, Бог сказав: «Я вже більше не буду землі проклинати за людину, бо нахил людського серця лихий від віку його молодого»¹.

Чи дотримався Господь своєї обіцянки? Я цього ще не знаю. Проте вже не запитую, чому вони викинули булочку на подвір'я. Я лише цікавлюся, хіба вони ніколи не чули, що вже з давніх-давен, і з початку цивілізації, усе більшої потуги набирає сформований неписаний закон, гарний чоловічий принцип: якщо ви вже б'єтесь, то бийтеся один проти одного! Поводьтеся як лицарі! Я знову звернувся до п'ятох і запитав: «Вам не соромно?».

Їм не соромно. Я говорю іншою мовою. Вони дивляться на мене великими очима, лише відлупцюваний усміхається. Він сміється з мене.

– Зачиніть вікно, – кажу я, – інакше дощ іще залле клас!

¹ Цитата із Книги Буття 8:21. Переклад І. Огієнка. – Тут і далі – примітки перекладачки.

Вони зачиняють.

Яким стає це покоління? Суворим чи лише жорстоким?

Я вже нічого не кажу й іду в учительську. На сходах зупиняюся і дослухаюся: чи вони знову не б'ються? Ні, тихо. Вони дивуються.

Багати плебеї

З 10 до 11 години в мене була географія. На цьому уроці я мав проаналізувати письмове домашнє завдання, яке вчора перевірів і яке стосувалося колоніального питання. Як я вже згадував, згідно зі статутом заборонено виправляти зміст учнівських творів.

Отже, роздаючи учням зошити, я говорив винятково про чуття мови, орфографію і формальності. Тож я сказав одному В, що йому не варто постійно заходити за берег зошита, R – що абзаци мусять бути більшими, Z – *Kolonien* треба писати через *e*, а не через *h*, *Kolonihn*. Лише повертаючи N його зошит, я не міг стриматися: «Ти пишеш, що ми, білі, культурно й цивілізаційно вищі за негрів. І це, можливо, так. Однак ти все ж не маєш права писати, що не неграм вирішувати, жити їм чи ні. Негри – також люди».

Якусь мить він дивився на мене остовпіло, а потім його обличчям промайнув неприємний порух. Чи я помилився? Він узяв свій зошит із хорошою оцінкою, вклонився, як належить, і знову сів за парту.

Небавом я дізнався, що не помилився.

Уже наступного дня прийшов батько N на мою приймальну годину, яку я мусив проводити раз на

тиждень, щоби спілкуватися з батьками. Вони довідувалися про успіхи дітей і про всяке, переважно про насправду несуттєві виховні проблеми. Це – були порядні громадяни, службовці, офіцери, торговці. Серед них – жодного робітника.

У мене було відчуття, що деякі тати мали зі мною схожу думку щодо змісту різноманітних творів їхніх дітей. Однак ми лише дивилися одне на одного, усміхалися і розмовляли про погоду. Більшість батьків були старшими за мене, один навіть справжній дідуган. Наймолодшому з них близько двох тижнів тому виповнилося двадцять вісім. У сімнадцять років він звабив дочку одного промисловця, елегантний чоловік. Коли приходить до мене, то завше підїжджає на спортивному авто. Дружина залишається в машині, і я можу бачити її згори. Її капелюх, руки, ноги. Нічого більше. Однак вона мені подобається. Ти вже також міг би мати сина, думаю тоді, однак я можу стримати себе, аби не приводити в цей світ дитину. Нащо? Щоби загинула на якійсь війні?

Переді мною стояв батько N. У нього була самовпевнена постава, і він дивився мені прямо у вічі. «Я – батько Отто N». «Радий із вами познайомитися, пане N», – відповів я, вклонився, як належить, запропонував йому сісти, однак він не сідав. «Пане вчителю, – почав він, – я тут через одну надзвичай серйозну справу, яка може мати ще серйозніші наслідки. Мій син Отто повідомив мені вчора після обіду, з великим обуренням, що ви, пане вчителю, зробили просто нечуване зауваження».

– Я?

– Так, ви!

– Коли?

– Учора на уроці географії. Учні писали твір про колоніальні проблеми, і ви сказали моєму Отто: «Негри – також люди». Ви, мабуть, знаєте, що я маю на увазі?

– Ні.

Я справді не знав. Він уважно дивився на мене. «Господи, хіба він дурний?» – думав я.

– Я тут, – почав він знову, повільно й наголошено, – бо для цього є вагома причина, вона полягає в тому, що я ще зі своєї ранньої юності прагну до справедливості. Отже, я вас запитую: те ваше непевне висловлювання про негрів у такій формі й у такому контексті насправді випадкове чи ні?

– Так, – сказав я і усміхнувся, – ваша присутність тут не випадкова.

– Даруйте, – перебив він мене різко, – я не схильний до жартів! Ви, мабуть, іще не усвідомлюєте, що означає висловлювання про негрів такого ґатунку?! Це саботаж проти вітчизни! Ох, ви мене не обдурийте! Я просто надто добре знаю, якими підступними шляхами й підлими хитрощами намагається отрута вашої гуманістичної жалісливості підточити невинні дитячі душі!

Це вже, однак, занадто!

– Перепрошую, – скипів я, – про це, однак, уже написано в Біблії, що всі люди є людьми!

– Коли писалася Біблія, не було ще колоній у нашому розумінні, – незворушно повчав мене пекар-майстер. – Біблію потрібно розуміти в переносному значенні, образно, або ж узагалі ніяк! Пане, невже ви вірите, що Адам і Єва справді жили, чи

сприймаєте це лише метафорично?! Отож-бо! Ви не відмажетеся любим Господом Богом, я про це потурбуюся!

– Вам не буде про що турбуватися, – сказав я і ви-провадив його. Витурих.

– Побачимося знову при Філіппах, – вигукнув він і зник.

За два дні я стояв при Філіппах.

Директор велів мене покликати. «Послухайте, – сказав він, – тут надійшов офіційний лист від освітньої інспекції. Такий собі пекар-майстер N поскаржився на вас. Повідомив, що ви вдалися до своєрідних висловлювань. Авжеж, я знаю, про що йдеться, і мені відомо, як робляться такі скарги, ви не мусите мені нічого пояснювати! Однак, дорогий колего, це мій обов'язок – звернути вашу увагу на те, аби нічого такого надалі не повторювалося. Ви забуваєте таємний циркуляр 5679 ^{ч/з}! Ми повинні відгороджувати підлітків від усього, що могло б хоч у якийсь спосіб негативно вплинути на їхні майбутні військові здібності. Це означає, ми повинні морально готувати їх до війни. І крапка!»

Я дивився на директора, він усміхався і здогадувався, про що я думав. Тоді він підвівся і пройшовся туди й сюди. «Він – гарний старший чоловік», – думав я.

– Ви дивуєтесь, – сказав він раптом, – що я дму у військовий тромбон, і маєте право на свій подив! Ви зараз думаете – оце людина! Ще кілька років тому він підписував полум'яні мирні послання, а сьогодні? Сьогодні він готується до бою!

– Я знаю, що ви робите це лише із примусу, – намагався я його заспокоїти.

Він уважно слухав, стояв переді мною і пильно на мене дивився.

– Молодий чоловіче, – сказав він серйозно, – запам'ятайте одне: немає жодного примусу. Я міг би опиратися духові часу й дозволити пану пекареві-майстру запроторити себе до в'язниці, авжеж, я міг би загримити за ґрати, однак не хочу так, я не хочу! Я хотів би досягнути вікової межі, щоб отримувати повну пенсію.

«Це – справді прекрасно», – думав я.

– Ви вважаєте мене циніком, – провадив він далі й дивився на мене вже дуже по-батьківськи. – Ох, ні! Ми всі, що прагнемо до вищих берегів людства, забули про одне – про час! Час, у якому живемо. Дорогий колего, хто бачив так багато, як я, той поступово розуміє сутність речей.

Добре тобі говорити, міркував я далі, ти застав іще гарний передвоєнний час. А я? Я лише в останній рік війни вперше полюбив, і не питаю, що.

– Ми живемо у плебейському світі, – кивнув він мені сумно. – Уявіть лише Стародавній Рим, 287 рік до народження Христа. Боротьба між плебеями та патриціями ще не була закінчена, однак плебеї вже обіймали найважливіші державні посади.

– Дозвольте, пане директоре, – насмілювався я заперечити, – наскільки я знаю, у нас правлять не бідні плебеї, а всім і всеньким заправляють гроші. Він знову глянув на мене здивовано і стиха засміявся: – Це – так. Однак я вам зараз таки дещо нагадаю з історії, пане професоре історії! Ви ж бо цілком забуваєте, що були також багаті плебеї. Пригадуєте?

Так, я пригадую. Звісно! Багаті плебеї залишили народ і, разом із уже дещо декадентськими

патриціями, утворили нове посадове дворянство, так звані оптимати.

- Тож лише не забувайте про це знову!
- Гаразд!

Хліб

Коли наступного разу я приходжу на урок до класу, у якому дозволив собі сказати дещо про негрів, одразу відчуваю, ніби щось не так. Невже панове вимазали моє крісло чорнилом? Ні. Тоді чому вони зиркають на мене з такою зловтіхою?

І тут один із них підіймає руку. Що таке? Він підходить до мене, ледь вклоняється, дає мені лист і знову сідає.

Що б це означало?

Я відкриваю лист, перебігаю його очима, мало не скаженію, однак опановую себе і вдаю, наче уважно читаю. Так, усі його підписали, усі двадцять п'ятеро, W – усе ще хворий. «Ми більше не хочемо, – написано в листі, – щоби ви в нас викладали, бо після того, що сталося, ми всі, нижчепідписані, не маємо більше довіри до вас і просимо іншого вчителя».

Я дивлюся на нижчепідписаних, на одного за іншим. Вони мовчать і не зводять поглядів. Я стримую хвилювання і мимоволі запитую:

- Хто це написав?
- Ніхто не відповідає.
- Не будьте ж такими боягузами!
- Ніхто не ворухиться.

– Добре, – кажу і встаю, – мене також уже не цікавить, хто це написав, ви ж усі підписалися. Гаразд, я також не маю найменшого бажання викладати у класі, який не має до мене довіри. Однак, повірте мені, я хотів із чистою совістю, – затинаюся, бо раптом зауважую, що один із них пише під партою.

– Що ти там пишеш?

Він хоче це заховати.

– Дай сюди!

Я забираю в нього записку, і він осміхається єхидно. Це – аркуш паперу, на якому він стенографував кожне моє слово.

– Ах, ви хочете стежити за мною?

Вони шкіряться.

Шкіртеся собі, я зневажаю вас. Мені тут, їй Богу, нічого більше робити. Нехай хтось інший мастить собі з вами голову!

Я йду до директора, повідомляю йому про те, що сталося і прошу дати мені інший клас. Він сміється: «Ви гадаєте, інші – кращі?». Тоді він супроводжує мене назад до класу. Він шаленіє, він кричить, він ганьбить їх – чудесний актор! «Що за зухвалість, – верещить він, – як мерзотно!» І йолопи не мають права вимагати іншого вчителя, що вони собі тут надумали, чи вони геть подуріли тощо! Тоді він знову залишає мене самого у класі.

Вони сидять тепер переді мною. Вони ненавидять мене. Вони мене знищили б, моє існування і все-все-ське, лише тому, що не можуть змиритися з тим, що негр – також людина. Ви – не люди, ні!

Однак, постривайте-но, друзяки! Через вас на мене не накладуть дисциплінарне стягнення, не кажучи

вже про втрату мого хліба – невже я не мав би за що купити собі їсти? Мушу залишитися без одягу, без взуття? Без даху над головою? Ви були б щасливі! Ох, ні! Відтепер я розповідатиму вам лише про те, що на світі немає інших людей, окрім вас, я хочу розповідати вам про це аж доти, доки негри не підсмажать вас! Ви ж не хочете інакше!

Чума

Цього вечора я не хотів іти спати. Я постійно бачив перед собою стенограму – так, вони хочуть мене знищити.

Якби вони були індіанцями, вони прив'язали б мене до катувального стовпа і зняли скальп – і зробили б це з найчистішим сумлінням.

Вони переконані, що не помиляються.

Це – жаклива банда!

Чи, може, я їх не розумію? У свої тридцять чотири роки я вже застарий? І прірва між нами глибша, ніж зазвичай буває між поколіннями?

Сьогодні я думаю, що вона – нездоланна.

Те, що ці хлопчаки відкидають усе, що для мене святе, ще пів біди. Гірше, що вони це відкидають, не знаючи. Однак найгірше те, що вони навіть не бажають знати!

Будь-яке мислення – їм ненависне.

Їм начхати на людей! Вони хочуть бути машинами, гвинтами, колесами, поршнями, ремнями – та ще дужче, ніж машинами, вони хотіли б бути боєприпасами: бомбами, шрапнелями, гранатами. Як

же вони марять згинутися де-небудь на полі бою! Їхнє ім'я на пам'ятнику полеглим воїнам – мрія пубертатного періоду.

Однак стривайте! Чи така готовність до найвищої жертви не є великою чеснотою?

Безперечно, якщо йдеться про справедливу справу. А про що йдеться тут?

«Правильне те, що добре для власного народу», – каже радіо. Від чого нам не добре, те несправедливе. Отже, усе дозволено – убивство, розбій, підпал, лже-свідчення. Так, це не тільки дозволено, а й не існує взагалі злочинів, якщо їх скоюють в інтересах власного народу! Що це?

Переконання злочинця.

Коли багаті плебеї у Стародавньому Римі побоювалися, що народ може відстояти свою вимогу зменшити податки, вони повернулися до диктатури. І засудили патриція Марка Манлія Капітоліна на смерть як державного зрадника, що хотів звільнити плебейських боржників від їхніх боргів, і скинули його з Тарпейської скелі.

Відколи існує людське суспільство, із причин самозбереження, воно не може відмовлятися від злочину. Однак злочини замовчувалися, приховувалися, їх соромилися.

Сьогодні ними пишаються.

Це – чума.

Ми всі заражені, друзі й вороги. Наші душі повні чорних вибоїн, невдовзі вони помруть. А ми продовжуватимемо жити, однак будемо мертвими.

Моя душа також уже слабка. Коли читаю в газеті, що хтось із них загинув, я думаю: «Замало! Замало!».

Або ж хіба сьогодні я не думав: «Згиньте ви всі!». Ні, зараз не хочу вже думати! Зараз я вмиваю руки й іду в кафе. Там завше хтось сидить, із ким можна пограти в шахи! Негайно геть зі своєї кімнати! На свіже повітря!

Квіти, які я отримав на день народження від господині помешкання, зів'яли. Їх треба викинути. Завтра неділя.

У кафе не бачу жодного знайомого. Аби бодай один.

Що робити?

Іду в кіно.

У тижневому розкладі кінопоказів я бачу багатих плебеїв. Вони відкривають власні пам'ятники, роблять перші черкання лопатою землі та приймають парад своїх лейбгвардій. Потім на черзі мишка, яка перемагає найбільших котів, а далі – захоплива кримінальна історія, у якій багато стріляють, щоби затріумфував хороший принцип.

Коли залишаю кінотеатр, надворі вже ніч.

Однак я не йду додому. Я боюся своєї кімнати.

По той бік вулиці є бар, там я щось вип'ю, якщо недорого.

Бар недорогий.

Я заходжу. Якась панночка хоче скласти мені компанію.

– Зовсім одні? – питає вона.

– Так, – усміхаюся, – на жаль.

– Можна мені до вас підсісти?

– Ні.

Вона ображено відступає. Панночко, я не хотів вам зробити боляче. Не сердьтеся на мене, але я один.

Коли я випив шостий шнапс, то подумав, що потрібно б винайти зброю, якою можна знезброювати будь-яку іншу зброю, певною мірою, отже, протилежність зброї – ах, якби я тільки був винахідником, чого б я тільки не винайшов! Яким щасливим був би світ!

Однак я не винахідник, і скільки б усього втратив світ, якби я не народився? Що мовило б на це сонце? І хто б тоді жив у моїй кімнаті?

Не питай такого дурного, ти – п'яний! Ти – тут. Тож чого ти хочеш, якщо навіть не можеш знати, чи була б узагалі твоя кімната, якби ти не народився? Можливо, тоді твоє ліжко було б іще деревом! Ну, от! Стидайся, старий осле, роздумаєш тут метафізичними абстракціями, як той школяр, який іще не з'ясував для себе, що таке любов! Не досліджуй прихованого, пий краще свій сьомий шнапс!

Я п'ю, я п'ю – мої пані й панове, я не люблю миру! Я бажаю нам усім смерті! Однак не легкої, а важкої – треба знову запровадити тортури, авжеж, тортури! Недостатньо лише вимагати визнання провини, бо людина – погана!

Після восьмого шнапсу я люб'язно кивнув піаністові, хоч до шостого шнапсу його музика мені страшенно не подобалася. Я навіть не зауважив, що переді мною стояв один пан, який уже двічі звернувся до мене. Лише за третім разом я побачив його.

Я одразу його впізнав.

Це був наш Юліус Цезар.

У минулому – шанований колега, філолог-класик із ліцею для дівчат, свого часу він потрапив

у неприємну аферу – зв'язався із неповнолітньою школяркою і заgrimів за ґрати. Довгий час його ніде не було видно, згодом я чув, що він торгував на рознос усіляким мотлохом, тягаючи його від дверей до дверей. Він носив досить велику шпильку на краватці, мініатюрний череп, у якому була одна-єдина лампочка, з'єднана з електричною батареєю в його кишені. Коли він натискав на кнопку, то очні ямки черепа спалахували червоним. Це були його забави. Жалюгідне існування.

Я не знаю, як так сталося, що він раптом сидів біля мене й ми були втягнені в гарячу суперечку. Так, я був п'янений і пригадую лишень поодинокі уривки розмови.

Юліус Цезар каже: «Те, про що ви тут белькочете, шановний колего, справжнісінька нісенітниця! Саме час, щоб ви поспілкувалися з людиною, якій уже ні на що сподіватися – тому вона неупереджено, ясним поглядом, розуміє суть зміни генерацій! Отож ви, колего, і я, це, за Адамом Різе², дві генерації, а розбишаки у вашому класі – також генерація, разом ми, отже, за Адамом Різе, три генерації. Мені – шістдесят, Вам – десть тридцять, а тим шибеникам – коло чотирнадцяти. І, що важливо! Вирішальне для загальної поведінки всього життя переживання пубертатного періоду, особливо для чоловічої статі».

– Не наводьте на мене нудьгу, – сказав я.

– Навіть якщо я вам обридаю, ви однаково слухайте мене, інакше я розлютію! Отож, найбільшою і єдиною, головною проблемою пубертатного періоду

мого покоління була жінка, тобто жінка, якої ми не отримували. Бо тоді це було ще не так. Як результат, нашою найяскравішою подією тих днів було самозадоволення з усіма його застарілими проявами, а саме зі страхом перед шкідливими для здоров'я наслідками, а він, як, на жаль, лише згодом виявилось, був цілком безпідставним. Інакше кажучи: ми спіткнулися об жінку і вплуталися у світову війну. Саме через ваш пубертатний період, колего, і розпочалася війна. Чоловіків не було, а жінки ставали згідливішими. Ви навіть не встигли отямитися: зголоднілий жіночий світ звалився на ваше весняне пробудження. Для вашої генерації жінка вже не була святою, тому такі як ви ніколи цілком не вдовольняться, адже в найглибшому закутку ваших душ ви тужите за невинністю, чистотою, неприступністю, іншими словами – за самозадоволенням. Ось тут жінки і спіткнулися об вас, юнаків, і встряли в очоловічення.

– Колего, ви – еротоман.

– Чому?

– Бо все творення світу ви розглядаєте з погляду статі. Це ознака вашого покоління, особливо у вашому віці, – однак не нидійте, адже ви все ж постійно в ліжку! Підведіться, відсуньте фіранку, впустіть світло в кімнату й визирніть разом зі мною з вікна!

– І що ми побачимо надворі?

– Нічого втішного, та все ж!

– Мені здається, що в душі ви романтик! Я вас прошу, не перебивайте мене!.. Сідайте! Ми підходимо зараз до третьої генерації, а саме до нинішніх чотирнадцятилітніх. Для них жінка – узагалі вже не проблема, бо немає вже справжніх жінок, є лише

² Адам Різе – відомий у XVI ст. німецький математик, учитель арифметики.

чудовиська, які вчаться, стернують, займаються гімнастикою, маршують! Ви не помітили, що жінки дедалі дужче стають непривабливими?

– Ви – однобічна людина!

– Хто хотів би захоплюватися Венерою, яка несе рюкзак? Я – ні! Так-так... нещастя нинішньої молоді в тому, що вона вже не має правильного пубертатного періоду – еротичне, політичне, моральне тощо, усе змішали, скотили до купи, усе в один горщик! І, крім того, забагато поразок святкували як перемогу, надто часто зловживали найпалкішими почуттями молоді задля якоїсь нікчеми, тоді як – з іншого боку – молодь знову відчувається надто зручно: їм потрібно лише переписати те, що варняє радіо – і вони вже отримують найвищі оцінки. Однак є також іще поодинокі, Богу дякувати!

– Які ще поодинокі?

Він оглянувся з острахом, нахилився впритул до мене й дуже тихо мовив: «Я знаю одну жінку, син якої ходить у реальну гімназію. Його звали Роберт і йому п'ятнадцять років. Нещодавно він прочитав потай одну таку книжку, ні, не еротичну, а нігілістичну. Вона називалася: “Про гідність людського життя”, ця книжка суворо заборонена».

Ми дивилися один на одного. Ми пили.

– Ви думаєте, отже, що деякі з них потай читають?

– Я це знаю. У тієї пані вдома іноді буває ціла групка таких, вона часто вже цілком сама не своя. Хлопчаки читають усе. Однак вони читають лишень, щоб могли насміхатися. Вони живуть у раю дурості, і їхній ідеал – глузування. Надходять холодні часи, століття Риб.

– Риб?

– Я, власне, лиш астролог-аматор, однак Земля входить у знак Риб. І в цей період душа людини стає нерухомою, наче твар риби.

Це все, що я запам'ятав із довгих дебатів із Юліусом Цезарем. Я іще тільки пригадую, що в той час, як я говорив, він часто блимав своїм черепом із краватки, щоби мене спантеличувати. Однак я не піддавався на провокацію, хоч був п'яний, як чіп.

Потім я прокинувся в якійсь чужій кімнаті. Я лежав не у своєму ліжку. Темно, і я чую, як хтось спокійно дихає. Це – жінка, ага. Вона спить. Ти блондинка, брюнетка, шатенка, руда? Не пригадую. Як ти, зрештою, виглядаєш? Може, мені ввімкнути лампу? Ні. Спи собі.

Я обережно підводжуся і підходжу до вікна.

Надворі ще ніч. Я нічого не бачу. Жодної вулиці, жодного будинку. Усе – суцільний туман. І світло віддаленого ліхтаря падає на туман, а туман схожий на воду. Немов моє вікно під морем.

Я більше не дивлюся надвір.

Інакше риби підпливуть до вікна й зазиратимуть усередину.

Воротар

Коли я вранці прийшов додому, мене вже чекала господиня помешкання. Вона була дуже схвильована.

– Тут якийсь пан, – сказала вона, – він чекає на вас уже двадцять хвилин, я посадила його у вітальні. Де ж ви були?

– У знайомих. Вони живуть за містом, і я пропустив останній поїзд, отож залишився в них ночувати.

Я зайшов у вітальню.

Там, біля фортепіано, стояв малий, скромний чоловік. Він гортав зошит із нотами, я не одразу його впізнав. Його очі були червоні. Від безсонної ночі, подумав я. Чи він плакав?

– Я батько учня W, – сказав він, – пане вчителю, ви мусите мені допомогти, сталося щось жахливе! Мій син помирає!

– Що?!

– Так, він страшенно застудився, вісім днів тому під час футболу на стадіоні, і лікар думає, лише чудо могло б його врятувати, однак чудес немає, пане вчителю. Його мати ще навіть не знає про це, я не наважився іще сказати їй правду – мій син лишень іноді приходить до тямі, пане вчителю. Весь час його нескінченно лихоманить, однак, коли він при тямі, то безперестанку вимагає когось побачити.

– Мене?

– Ні, не вас, пане вчителю, він хотів би побачити воротаря, футболіста, який минулої неділі так добре грав, він – його кумир! І я подумав, можливо, ви знаєте, де я міг би знайти цього воротаря, і, можливо, вдалося б запросити його прийти.

– Я знаю, де він живе, – сказав я – і поговорю з ним. Ідіть-но додому, я приведу воротаря!

Він пішов.

Я хутко переодягнувся і також пішов. До воротаря. Він мешкає недалеко від мене. Я знаю його спортивний магазин, яким управляє його сестра.

Оскільки була неділя, магазин виявився зачиненим. Однак воротар живе в тому ж будинку, на третьому поверсі.

Він саме снідав. Кімната була заповнена трофеями. Він одразу погодився піти зі мною. Він навіть залишив свій сніданок і першим збіг сходами. Він узяв нам таксі й сам заплатив за нього.

Біля вхідних дверей будинку нас зустрів батько. Здавалося, він став іще меншим. «Він не при тямі, – сказав тихо, – лікар тут, однак заходьте, будь ласка, до хати, дорого панове! Я вам безмежно дякую, пане воротарю!»

Кімната була в напівтемряві, у кутку стояло широке ліжко. Там лежав він. Його обличчя пашіло. І я згадав, що він був найменшим у класі. Мати була також низенька.

Великий воротар стояв спантеличено. Отже, тут лежав один із його найпалкіших шанувальників. Один із тисячі, які ним захоплюються, які найбільше скандують, які знають його біографію, які просять автограф, які так люблять сидіти за його воротами, і яких він, за допомогою відповідальних за дотримання порядку, постійно проганяє геть. Він тихо сів біля ліжка й дивився на дитину.

Мама схилилася над ліжком. «Гайнріху, – сказала вона, – воротар – тут».

Хлопець розплющив очі й дивився на воротаря.

– Гарно, – усміхався він.

– Я прийшов, – сказав воротар, – бо ти хотів мене бачити.

– Коли ви граєте проти Англії? – запитав хлопець.

– Бозна-коли, – відповів воротар, – вони сваряться між собою у федерації футболу, а вища спортивна інстанція втручається в суперечку, підливає оливи у вогонь. У нас є ускладнення із графіком. Гадаю, ми, ймовірно, гратимемо ще проти Шотландії.

– Проти шотландців легше грати.
– Ох, ні! Шотландці забивають голи дуже метко і з будь-якої частини поля.

– Розповідай, розповідай іще!

І воротар розповідав. Він розказував про відомі перемоги й незаслужені поразки, про суворих арбітрів і підкупних суддів. Він підвівся, узяв два стільці, позначив ними ворота і продемонстрував, як він колись відбив одне за одним два пенальті. Він показував свої шрами на чолі, отримані в Лісабоні під час захисту воріт від суперників. Розповідав про далекі країни, у яких оберігав свою святиню³, про Африку, де серед глядачів сиділи бедуїни з рушницями, і про красивий острів Мальта, де футбольне поле, на жаль, вимощене з каміння.

І поки воротар розповідав, малий W заснув. Із блаженною усмішкою, тихо й мирно.

Похорон відбувся в середу, пополудні о пів на другу. Світило беззхмарне сонце, Великдень був не за горами.

Ми стояли навколо розритої могили. Труна вже лежала внизу.

Директор був присутній майже з усіма колегами, лише не було фізика, дивак. Священник говорив жалобну промову, батьки та деякі родичі стояли нерухомо. А півколом навпроти нас стояли однокласники померлого, весь клас, усі двадцять п'ятеро.

Біля могили лежали квіти. На жовто-зеленій стрічці красивого вінка було написано: «Прощальні вітання. Твій воротар».

---

³ Захищав ворота.

І поки священник говорив про квітку, що цвіте і в'яне, я помітив N.

Він стояв позаду L, H і F.

Я спостерігав за ним. Жодного поруху на його обличчі.

Тепер він дивився на мене.

Він – твій смертельний ворог, відчував я. Він уважає тебе нечестивцем. Горе, коли він підросте! Тоді він усе знищить, навіть руїни твоєї пам'яті.

Він бажає тобі, щоби ти зараз лежав там, унизу. І він також знищить твою могилу, аби ніхто не дізнався, що ти жив.

Не видавай, що знаєш, про що він думає, – промайнуло мені раптом у голові. Тримай їх при собі, свої мізерні ідеали. Після N прийдуть іще інші, інші покоління, тільки не думай, друже N, що ти переживеш мої ідеали! Мене – можливо.

І коли я так думав, то відчув, що крім N на мене ще хтось пильно дивився. Це був T.

Він тихенько підсміювався, зверхньо й уїдливо.

Відгадав мої думки?

Він продовжував хихотіти, без найменшого поруху на обличчі.

Двоє світлих круглих очей дивилися на мене. Без блиску. Без саява.

Риба?

Тотальна війна

Три роки тому освітня інспекція видала розпорядження, згідно з яким частково скасували звичні

великодні канікули. Власне, видали наказ для всіх середніх шкіл – одразу після Великодня зайняти наметові містечка. Під «наметовим містечком» малася на увазі допризовна підготовка. Учні мали зорганізуватися окремими класами на десять днів на так звану природу – і там, як солдати, перебувати в наметових містечках, під наглядом класного керівника. Унтерофіцери у відставці навчали їх, вони мусили займатися стрійовою підготовкою, маршувати, а від чотирнадцяти років – також і стріляти. Звісно, учні були в захваті, і ми, вчителі, також раділи, бо й самі любимо гратися в індіанців.

Тож у великодній вівторок мешканці віддаленого села могли спостерігати, як під'їжджає величезний автобус. Водій сигналив так, наче прибула пожежна команда, гуси й кури стрімголов утікали, пси гавкали. «Хлопчаки – тут! Хлоп'яги з міста!» Ми виїхали о восьмій ранку від нашої гімназії, було пів на третю, коли ми зупинилися перед місцевою управою.

Бургомістр вітає нас, жандармський інспектор віддає честь. Сільський учитель, звісно, також на плацу, а ген там поспішає до нас також священник, він спізнився, круглий привітний пан.

Бургомістр показує мені на мапі, де розташоване наше наметове містечко. Добра година звідси, якщо йти повільно. «Фельдфебель уже там, – каже інспектор, – два сапери доставили нагору брезенти на військовій машині, ще рано-вранці!»

Поки хлопці виходять з автобуса і зносять докупі свій багаж, я іще розглядаю мапу: село розташоване

на висоті 761 метр над рівнем моря, ми вже дуже близько до великих гір-двотисячників. Однак одразу позаду них – дуже високі й темні гори з вічним снігом.

«Що це?», – питаю бургомістра й показую на один комплекс будинків, позначений на мапі, на західному краю села. «Це – наша фабрика, – каже бургомістр, – найбільша лісопильня в околиці, однак, на жаль, минулого року закрилася. Через неприбутковість, – додає він і всміхається. – Зараз у нас багато безробітних, це – біда».

Учитель втручається в розмову й пояснює мені, що лісопильня належить одному концерну, і я зауважую, що він не симпатизує акціонерам і наглядовим радам. Я – також. «Село бідне, пояснює він мені далі, половина села живе, працюючи з дому за обурливо низьку зарплатню, третина дітей – недоїдають».

– Так-так, – сміється жандармський інспектор, – і це все – серед вишуканої природи!

Перш ніж ми вирушаємо до наметового містечка, священник відкликає мене набік і мовить: «Послухайте, шановний пане вчителю, я хотів би звернути вашу увагу лише на одну дрібничку: за півтори години від вашого містечка розташований замок, його придбала держава, і зараз там замешкують дівчата, приблизно в такому ж віці, що й ваші хлопчаки. І дівчата також ходять тут повсюди цілий день і пів ночі, пильнуйте трохи, аби до мене не доходили ніякі скарги», – він усміхається.

– Я пильнуватиму.

– Не ображайтеся лише, – каже він, – однак, якщо тридцять п'ять років проводиш у сповідальні, то

стаєш скептичним до відстані в півтори години. Він сміється. – Заходьте якимось до мене, пане вчителю, я отримав чудесне нове вино!

О третій годині ми вирушаємо в дорогу. Спочатку йдемо через ущелину, потім праворуч угору схилом. Серпантинами. Ми оглядаємося на долину. Пахне смолою, ліс – нескінченний. Нарешті стає світліше: перед нами розкинулася галявина, наше місце призначення. Ми підходимо все ближче до гір.

Фельдфебель та обидва військові інженери сидять на наметових брезентах і грають у карти. Побачивши, що ми наближаємося, хутко підводяться, і фельдфебель відрекомендовується мені по-військовому. Приблизно п'ятдесятилітній чоловік у резерві. Він носить прості окуляри, мабуть, він справедлива людина.

Саме пора братися за роботу. Фельдфебель і військові інженери показують хлопцям, як розбивати намети, я також роблю це з ними. Посеред містечка ми залишаємо вільною чотирикутну зону, там підіймаємо наш прапор. За три години вже стоїть містечко. Військові інженери віддають честь і спускаються в село.

Біля держака із прапором стоїть великий ящик із рушницями. Розставляють мішені: дерев'яні солдати в чужинській уніформі. Настає вечір, ми розпалюємо вогонь і готуємо їсти. Наївшись, співаємо солдатських пісень. Фельдфебель п'є шнапс і хрипне. Повіває гірський вітер. «Він дме від льодовиків», – кажуть хлопці й кашляють.

Я думаю про мертвого W.

Так, ти був найменшим у класі – і найприязнішим. Гадаю, ти був би єдиним, хто нічого не написав би проти негрів. Тому ти мусив піти. Де ти зараз?

Забрав тебе ангел, як у казці?

Він полетів із тобою туди, де грають усі блаженні футболісти? Де воротар також ангел, і найперше арбітр, який свистить, коли хтось летить по м'яч? Бо це в небі – офсайд. Ти добре сидиш? Звісно! Там нагорі кожен сидить на трибуні, перший ряд, у центрі, тоді як злі наглядачі за порядком, що тебе постійно відганяли за ворітьми, стоять зараз позаду одних велетнів і не можуть бачити футбольне поле.

Наближається ніч.

Ми йдемо спати. «Завтра почнеться все серйозно!» – каже фельдфебель.

Він спить зі мною в одному наметі.

Він хропе.

Я вмикаю ще раз свій кишеньковий ліхтарик, аби подивитися, котра година, і на цім зауважую на наметовому брезенті біля мене коричнево-червону пляму. Що це?

І я думаю: завтра почнеться все серйозно. Так, серйозно. У ящику біля держака із прапором стоїть війна. Так, війна.

Ми стоїмо на полі.

І я думаю про обох військових інженерів, про фельдфебеля в запасі, який мусить іще командувати, і про дерев'яних солдатів, на яких учаться стріляти. На думку мені спадає директор, N і його батько, пан пекар-майстер при Філіппах. І я думаю про лісопильню, яка вже не пиляє, і про акціонерів, які однаково більше заробляють, про жандарма, який усміхається, про священника, який п'є, про негрів, які не мають права, про робочих удома, які

не мають за що жити, про освітню інспекцію і виснажених голодом дітей.

І про риб.

Ми стоїмо всі на полі. Однак де фронт?

Нічний вітер віє, фельдфебель хропе.

Що це за коричнево-червона пляма?

Кров?

Венера, що маршує

Сонце сходить, ми встаємо. Миємося в потічку й заварюємо чай. Після сніданку фельдфебель наказує хлопцям вишикуватися за зростом у два ряди. Вони розраховуються за порядком номерів, він ділить їх на взводи і групи. «Сьогодні ще не буде стріляти, – каже він, – спочатку трохи помаршуйте!» Він строго перевіряє, чи ряди стоять рівно. Примружує одне око: «Трохи вперед, трохи назад – особливо третій там ззаду, він же стоїть на кілометр від усіх попереду!». Третій – це Z. Як йому тяжко стояти зі всіма в одному ряду, дивуюся, і раптом чую голос N. Він кричить на Z: «Сюди, ідіоте!» «Ну-ну-ну! – гукає фельдфебель. – Лише без грубостей! Колись так бувало, що солдатів ображали, однак тепер уже жодних образ, запам'ятай це, добре?!»

N мовчить. Він червоніє і зустрічає мій погляд. Тепер він міг би тебе, однак, одразу ж придушити, відчуваю, бо він – осоромлений. Це мене радує, однак я не сміюся.

«Взвод – руш!» – командує фельдфебель, і взвод рушає. Попереду – великі, позаду – малі. Невдовзі вони зникають у лісі.

Двоє залишаються зі мною в таборі, M і B. Вони мовчки чистять картоплю й варять суп.

«Пане вчителю! – гукає раптом M. – Подивіться лише, хто там наближається, маршуючи!?» Я обертаюся і дивлюся: бойовим строем до нас маршує приблизно двадцять дівчат, вони несуть важкі рюкзаки. Коли дівчата наближаються, ми чуємо, що вони співають. Вони співають солдатських пісень тоненькими сопрано. В голосно сміється. Раптом вони зауважують наше наметове містечко й зупиняються. Провідниця щось каже дівчатам і йде сама до нас. Між нами приблизно двісті метрів. Я рушаю їй назустріч.

Ми знайомимося, вона вчителька в більшому провінційному місті, і дівчата ходять у її клас. Тепер вони живуть у замку, це, власне, ті дівчата, щодо яких мене застерігав пан священник.

Я супроводжую мою колегу назад, дівчата витріщаються на мене, як корови на пасовиську. Ні, пан священник не має чого турбуватися, бо, чесно кажучи, ці створіння не виглядають принадно!

Спітнілі, брудні й недоглянуті, вони не тішать ока гарним виглядом.

Учителька, здається, відгадує мої думки – отже, щонайменше в читанні думок вона жінка. І пояснює мені: «Ми не зважаємо ні на блискітки, ні на мішуру. Ми надаємо більшого значення принципу продуктивності, ніж принципу показності».

Я не хочу з нею сперечатися про більшу чи меншу вартість різних принципів, кажу лише: «Ага!».

і думаю: біля цих бідних тваринок навіть Н – людина.

«Ми, власне, амазонки», – продовжує вчителька. Однак амазонки – це лише легенда, а ви, на жаль, – реальність. Самі заблудлі дочки Єви!

Я згадую Юліуса Цезаря.

Він не може захоплюватися Венерами, які носять рюкзаки.

Я також.

Перш ніж вони маршують далі, вчителька розкажує мені ще, що дівчата сьогодні перед обідом шукатимуть зниклого безвісти пілота. Чому він розбився? Ні, «шукати-зниклого-безвісти-пілота» – це лише нова військово-спортивна гра для жіночої молоді. Велику білу картонну коробку ховають десь у підліску, дівчата бойовим порядком розсипаються по підліску й шукають, шукають коробку. «Це задумано на випадок війни, – додає вона ще, уточнюючи, – щоб ми могли одразу прибути на місце падіння, якщо розіб'ється літак. У тилу, звісно, бо жінки, на жаль, не йдуть на фронт».

На жаль!

Тоді вони маршують далі військовим строєм. Я дякую їм услід: від тривалого маршування короткі ноги стають ще коротшими. І товщими.

Маршуйте собі на здоров'я, матері майбутнього!

Бур'ян

Небо – прозоре, земля – бліда. Світ – акварель із назвою «Квітень».

Я обходжу наметове містечко й іду польовою дорогою. Що там за горбом?

Дорога робить велику звивину, обминаючи підлісок. Повітря тихе, як вічний спокій. Нічого не дзижчить, нічого не бринить. Більшість жуків іще сплять.

Позаду пагорба даленіє в западині самотня селянська садиба. Не видно жодної людини. Собака також, здається, утекла геть. Я вже хочу спустатися, однак мимоволі зупиняюся, бо зауважую позаду чагарнику на вузькій дорозі, яка проходить через садибу, три постаті. Це – діти, вони ховаються, два хлопчики й одне дівча. Хлопчикам десь по тринадцять років, дівчина, можливо, років на два старша. Вони – босонігі. Що вони там роблять, чому ховаються? Я чекаю. Один із хлопчаків підводиться і йде на подвір'я, раптом здригається і прожогом знову ховається за чагарником. Чую, як гуркотить віз. Дерев'яний віз із дужими кінсьми повільно проїжджає повз. Коли його вже не видно, хлопча знову підкрадається на подвір'я, наближається до хатніх дверей і стукає. Він, певно, гатив молотком, думаю, бо гриміло дуже голосно. Він уважно дослухається, двоє інших також. Дівчина випросталася і визирає з-за чагарнику. Вона висока і струнка, зауважую я. Хлопець знову тарахкає, ще голосніше. Двері відчиняються, і з хати показується стара селянка. Вона йде, спираючись на палицю. Вона оглядається, наче когось вистежує. Хлопець – ні пари з уст. Раптом стара вигукує: «Хто тут?!». Чому вона кричить, якщо хлопець стоїть перед нею? Вона знову вигукує: «Хто тут?!». Вона проходить повз хлопчаків, намагаючись палицею дорогу. Здається, вона його не бачить – невже сліпа? Дівчина показує на

відчинені вхідні двері, схоже, це – був наказ, хлопець навшпиньках прокрадається в хату. Стара стоїть і дослухається. Так, вона – сліпа. У хаті деренчить, ніби розбилася тарілка. Сліпа страшенно здригається і кричить не своїм голосом: «Рятуйте! Допоможіть!» – враз дівчина накидається на неї, затуляючи їй рота. Хлопець з'являється на вхідних дверях із буханцем хліба й вазою, дівчина вибиває палицю з руки старої – я щодуху мчу вниз. Сліпа хитається, спотикається і падає, троє дітей утікають.

Я намагаюся підняти стару, вона жалібно стогне. Якийсь селянин квапиться до нас, він почув крик і допомагає мені. Ми несемо жінку в хату, і я розказую йому, що бачив. Він не дуже здивований:

– Так-так, вони виманили маму з хати, щоби зайти всередину крізь відчинені двері, це завжди одна й та сама босота, тільки годі їх зловити. Вони крадуть, як ворони, ціла банда грабіжників!

– Діти крадуть?!

– Так, – киває селянин, – також у замку, де замешкали дівчата, вони вже крали. Зовсім нещодавно потягнули звідти половину білизни. Пильнуйте, щоб і до вас не навідалися в наметове містечко!

– Ні, ні! Ми пильнуємо!

– Такі здатні на будь-що. Це – бур'ян і його треба знищувати!

Зниклий безвісти пілот

Я повертаюся до наметового містечка. Сліпа жінка заспокоїлася і була мені вдячною. За що? Хіба ж не

само собою зрозуміло, що я не залишив її лежати на землі? Огрубіле суспільство, ці діти!

Я раптом зупиняюся, бо мені стає досить дивно на душі. Я навіть не обурююся через цю брутальність, не говорячи вже про вкрадений хліб, я лише засуджую. Чому ж я не обурююся? Бо це – бідні діти, які не мають що їсти? Ні, не тому.

Дорога робить велику звивину, і я зрізаю. Я можу спокійно йти собі напоперек, бо добре орієнтуюся у просторі, я без проблем знайду наметове містечко.

Я йду підліском. Тут росте бур'ян, буяє. Не перестаю думати про дівчину, як вона випростується і дивиться з-за чагарнику. Вона – глава грабіжницької банди? Я хотів би побачити її очі. Ні, я – не святий!

Зарості все густішають.

Що ж онде лежить у гущавинах?

Біла картонна коробка. Зверху на ній написано червоними літерами: «Літак». Ах, зниклий безвісти пілот! Вони його ще не знайшли.

Отже, ти тут упав? Це був повітряний бій чи зенітна гармата? Ти був бомбардувальником? Зараз ти лежиш тут, розбитий, обгорілий, обвуглений. Картон, картон!

Чи, може, ти ще живий? Тяжко поранений, і вони не можуть тебе знайти? Ти ворожий чи наш? За що ти зараз гинеш, зниклий безвісти пілоте? Картон, картон!

І тут я чую, як хтось каже: «Ніхто не може цього змінити». Це – жіночий голос. Сумний і теплий. Він доноситься із хащ.

Я обережно прогортаю гілки.

Там сидять дві дівчини із замку. З ногами, короткими й товстими. Одна тримає гребінець у руці, інша плаче.

– Що мені до зниклого безвісти пілота? – схлипує вона. – Чого ж це я маю бігати тут по лісу? Дивися, як набрякли мої ноги, я вже не хочу маршувати! Нехай собі гине той зниклий пілот, а я ще хочу жити! Ні, я хочу звідси геть, Анні! Геть! Аби вже не спати в замку, це – якась тюрма! Я хочу помитися й зачесатися!

– Заспокойся, – втішає її Анні й лагідно пробирає гребінцем немите волосся з її заплаканого обличчя. – Що нам, бідним дівчатам, робити? Учителька також нещодавно плакала потай. Мама завжди каже, що чоловіки збожеволіли і встановлюють закони.

Я прислухаюся. Чоловіки?

Анні цілує свою подругу в чоло, і я ніяковію. Як хвацько я сьогодні був готовий поглузувати!

Так, можливо, мама Анні має рацію. Чоловіки звар'ювали, а ті, які не збожеволіли, їм бракує сміливості запхати буйних божевільних у гамівні сорочки.

Так, вона – має рацію.

Я також боягуз.

Іди додів!

Приходжу в наметове містечко. Картопля почищена, суп вариться. Взвод знову вдома. Хлопці – бадьорі, лише фельдфебель скаржиться на головний біль. Він трохи перевтомився, однак не хоче цього визнати. Раптом він запитує: «Скільки років ви б мені

дали, пане вчителю?» «Біля п'ятдесяти». «Шістдесят три, – сміється він удоволено, – під час Другої світової війни я вже був військовим ландштурму». Я боявся, що він почне оповідати воєнні історії, однак даремно. «Краще не будемо про війну, – каже він, – у мене – два дорослі сини». Він вдумливо дивиться на гори й ковтає аспірин. Людина!

Я розповідаю йому про грабіжницьку банду. Він схоплюється і дає хлопцям команду негайно вишикуватися. Він звертається із промовою до свого взводу: вночі стоятиме варта, по чотири хлопці що дві години. Зі східної, західної, південної, північної сторін, бо містечко потрібно боронити, жертвуючи всім, до останнього!

Хлопці із захопленням викрикують: «Ура-а-а!»

– Дивно, – говорить фельдфебель, – у мене вже не болить голова.

Після обіду спускаюся в село. Мені потрібно узгодити з бургомістром різноманітні питання: деякі формальності й доставляння харчів, бо не попоївши неможливо займатися стройовою підготовкою.

У бургомістра зустрічаю священника, і він таки наполягає, щоби я йшов із ним скуштувати його чудесне вино. Я охоче п'ю, і священник – приємний пан.

Ми йдемо селом, селяни вітаються зі священником. Він проводить мене найкоротшою дорогою до плебанії. Ми повертаємо у провулок: тут уже не живуть селяни.

– Тут живуть робочі, що працюють із дому, – каже священник і дивиться ген на небо.

Сірі будинки розташовані щільно один біля одного. Обіч відчинених вікон сидять діти з білими старечими обличчями й розфарбовують різнобарвні ляльки. Позаду них – темно. «Вони економлять світло, – каже священник і додає: – Вони зі мною не вітаються, вони підбурені». Він раптом починає іти швидше. Я також не відстаю.

Діти дивляться на мене великими очима, із дивовижною пильністю. Ні, це не риби, це не насмішка, це – ненависть. А за ненавистю криється сум у темних кімнатах. Вони економлять світло, бо в них немає світла. Плебанія розташована біля церкви. Церква – шпильаста будівля, плебанія влаштована тут зручно. Навколо церкви – цвинтар, довкола плебанії – сад. У дзвіниці бамкають дзвони, із димаря плебанії здіймається туманний чад. У саду смерті цвітуть білі квіти, у саду священника – ростуть овочі. Там стоять хрести, тут – садовий гном. І козуля, що прилягла відпочити. І гриб.

Усередині у плебанії – чистота. Ані порошинки. На цвинтарі поруч усе перетворюється на порошок.

Священник веде мене в найкращу кімнату. «Сідай-те, я принесу вина!»

Він іде в погріб, я залишаюся сам.

Я не сідаю.

На стіні висить картина.

Я знаю її.

Вона також висить у моїх батьків.

Вони – дуже побожні.

Це було в роки війни, коли я полишив Бога. Забагато вимагалось від підлітка в перехідному віці – щоб він зрозумів, як Господь допускає світову війну.

Не відводжу очей від картини.

Бог висить на хресті. Він помер. Марія плаче, а Іван її втішає. Блискавка розколює чорне небо. А праворуч на передньому плані стоїть воїн, у шоломі й латах, римський сотник.

І коли я отак розглядаю картину, то починаю тужити за батьківським домом.

Я хотів би знову бути малим.

Дивитися з вікна, коли вирує вітер.

Коли хмари звисають низько над землею, коли грім гримить, коли йде град.

Коли темніє.

І згадую про своє перше кохання. Я не хотів би її знову побачити.

Повертайся додому!

Бачу в уяві лавку, на якій я сидів і думав: ким ти станеш? Учителем чи лікарем?

Я дужче хотів стати вчителем, аніж лікарем. Радше хотів дати щось здоровим, маленький камінчик для будівництва кращого майбутнього, ніж лікувати хворих.

Хмари насуваються, зараз падає сніг.

Повертайся додому!

Додому, де ти народився. Що ти ще шукаєш по світу?

Моя професія мене вже не радує.

Іди додому!

У пошуку ідеалів людства

Вино священника має смак сонця. Однак пиріг пахне ладаном. Ми сидимо в кутку кімнати.

Він показав мені свій будинок.

Його куховарка – товста. Мабуть, добре готує.

– Я їм небагато, – раптом каже священник.

Він здогадався, про що я думаю?

– Зате п'ю много, – каже він, і сміється.

Я не можу дуже сміятися. Вино смакує і все ж не смакує. Я говорю і затинаюся, щоразу ніяковіючи. Чого б це?

– Я знаю, що вас турбує – каже священник, – ви думаете про дітей, які сидять у вікнах, розфарбовують ляльок і не вітаються зі мною.

Так, про дітей я також думаю.

– Як мені здається, вас дивує, що я розгадую ваші думки, однак мені це не важко, бо пан учитель тут у селі бачить повсюди лише тих одних дітей. Ми дискутуємо, коли зустрічаємося. Зі мною саме можна спокійно розмовляти, я не належу до тих священників, які не прислухаються чи сердяться, я дотримуюся думки святого Ігнатія, який каже: «Я заходжу з кожною людиною через її двері, аби вивести її моїми дверима».

Я ледь усміхаюся і мовчу.

Він випиває вино зі свого келиха.

Я дивлюся на нього із презирством. Я ще мало обізнаний.

– Причина злиднів, – провадить він далі, – полягає не в тому, що мені смакує вино, а в тому, що лісопильня не пиляє. Наш учитель думає, що внаслідок поспішного розвитку техніки нам потрібні інші виробничі відносини та цілком новий тип контролю за власністю. Він має рацію. Чому ви на мене дивитесь так здивовано?

– Можна говорити відверто?

– Лише так!

– Я думаю, що церква завжди стоїть на боці багатих.

– Це так. Бо вона мусить.

– Мусить?

– Чи знаєте ви державу, у якій правлять не багаті? «Бути багатим» усе ж не лише тотожне з «мати гроші». І якщо не буде акціонерів лісопильні, тоді правитимуть інші багаті. Не потрібні акції, щоби бути багатим. Завжди будуть цінності, з яких одні люди матимуть більше, ніж усі інші. Більше зірок на комірці, більше погонів на рукаві, більше орденів на грудях, видимих чи невидимих, адже завжди будуть бідні та багаті, так само як дурні та розумні. А церкві, пане вчителю, на жаль, не дали повноважень визначати, як потрібно правити державою. Однак її обов'язок – завжди стояти на боці держави, якою, на жаль, завше керуватимуть багаті

– Її обов'язок?

– Оскільки людина від природи – стадна істота, то вона залежить від пут родини, громади та держави. Держава – абсолютно людська установа, яка мусить мати лише єдину мету, у міру можливості, створювати щастя на землі. Держава природно необхідна, отже, з волі Божої, покірність їй – обов'язок сумління.

– Ви ж не стверджуватимете, що, наприклад, нинішня держава створює, у міру можливості, земне щастя?

– Цього я в жодному разі не стверджую, бо все людське суспільство побудоване на самолюбстві,

лицемірстві й насильстві. Як каже Паскаль? «Ми жадаємо правди і знаходимо в нас лише невідомість. Ми шукаємо щастя – і знаходимо лише злидні та смерть». Ви дивуетесь, що простий сільський священник цитує Паскаля, однак вам нічого дивуватися, бо я не простий сільський священник, мене направлено сюди лише на деякий час, своєрідне покарання, так би мовити, – він усміхається: – Так-так, лише рідко стає хтось святим, хто ніколи не був грішним, лише рідко – мудрим, хто ніколи не був дурним! І без маленьких необдуманих учинків у житті нас усіх не було б на світі.

Він тихо сміється, однак я не сміюся.

Він знову спорожнює свій келих.

Я раптом питаю:

– Якщо, отже, державний устрій є з волі Божої...

– Неправильно! – перебиває він мене. – Не державний устрій, а держава природно необхідна, отже, з волі Божої.

– Це ж те саме!

– Ні, це не те саме. Господь створив природу, отже, з волі Божої є те, що природно необхідне. Однак наслідки створення природи, це наразі – устрій держави, продукт вільної людської волі. Отож лише держава є з волі Божої, а не державний устрій.

– А якщо держава розпадається?

– Держава ніколи не розпадається, щонайбільше ліквідовується її суспільна структура, щоби надати місце іншій. Сама держава завжди є, навіть якщо народ, який її утворює, гине. Бо тоді приходить інший.

– Отже, розпад державного устрою не є природно необхідним?

Він сміється:

– Іноді такий розпад – навіть із волі Божої.

– Чому тоді церква, коли суспільна структура держави розвалюється, завжди стає на бік багатих? Наприклад, у наш час: чому церква завше стає на бік акціонерів лісопильні, а не дітей у вікнах?

– Бо багаті завжди перемагають.

Я не можу себе опанувати:

– Чудесна мораль!

Він залишається абсолютно спокійним:

– Правильно вважати це принципом моралі, – він знову спорожнив келих.

– Так, багаті завжди перемагатимуть, бо вони брутальніші, мерзотніші, безсовісніші. Про це ж уже написано в Біблії : верблюдаві легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти!

– А церква? Пройде вона крізь вушко голки?

– Ні, – каже він і знову всміхається, – це було б неможливо. Адже церква і є тим вушком голки.

Цей священник збіса розумний, думаю, однак він помиляється. Він помиляється! І я кажу:

– Отже, церква служить багатим і не думає боротися за бідних?

– Вона бореться також за бідних, – заперечує він, – однак на іншому фронті.

– На небесному чи як?

– Там також можна загинути.

– Загинути?

– Як Ісус Христос.

– Однак це був Бог! А що сталося потім? – він наливає мені й задумливо дивиться перед собою. – Це добре, – говорить тихо, – що церкві нині в багатьох країнах ведеться недобре. Добре для церкви.

– Можливо, – коротко відповідаю і зауважую, що я – схвильований. – Та все ж повернімося до тих дітей у вікнах! Ви казали, коли ми йшли вулицею: «Вони зі мною не вітаються, вони підбурені». Ви ж розумна людина, ви мали би знати, що ті діти не підбурені, у них просто нічого їсти!

Він дивиться на мене великими очима.

– Я мав на увазі, вони, – підбурені, – сказав він повільно, – бо вони вже не вірять у Бога.

– Як ви можете вимагати цього від них!

– Бог ходить усіма вулицями.

– Як може Бог іти тією вулицею, бачити дітей і не допомогти їм?

Він мовчить. Він неквапно випиває своє вино з келиха. Потім знову дивиться на мене здивовано: «Бог – найжахніший у світі».

Я витріщаюся на нього. Я правильно почув? Найжахніший?!

Він підводиться, підходить до вікна й дивиться на цвинтар. «Він карає», – чую його голос.

Що ж це за милосердний Бог, думаю, який карає бідних дітей!

Священник ходить кімнатою.

– Не можна забувати Бога, – каже він, – навіть якщо ми не знаємо, за що він нас карає. Якби ж у нас ніколи не було вільної волі!

– Ах, ви маєте на увазі первородний гріх!

– Так.

– Я не вірю в нього.

Він зупиняється переді мною.

– Тоді ви також не вірите в Бога.

– Так, я не вірю в Бога.

– Послухайте, – обриваю раптом мовчання, бо зараз мушу говорити, – я викладаю історію і все ж знаю, що до народження Христа існував світ, античний світ, стародавня Греція, світ без первородного гріха.

– Я гадаю, ви помиляєтеся, – мовить він і підходить до книжкової полиці. Він гортає книжку. – Оскільки ви викладаєте історію, то, гадаю, мені не потрібно вам розповідати, хто був першим грецьким філософом, я маю на увазі, найдавнішим із відомих.

– Фалес Мілетський.

– Так. Однак його постать залишається ще наполовину в легендах. Ми не знаємо нічого конкретного про нього. Перший письмово отриманий документ грецької філософії, нам відомий, належить Анаксімандру, також із міста Мілет – народився біо-го, помер 547 року перед народженням Христа. Це лиш одне речення.

Він іде до вікна, бо вже починає вечоріти, і читає:

– З яких начал речам народження, у ті самі вони й повертаються, ідучи за необхідністю та сплативши одна одній данину за здійснене ушкодження⁴.

Римський сотник

Ми вже чотири дні живемо в наметовому містечку. Учора фельдфебель пояснював хлопцям механізм

---

⁴ Переклад цитати: Петрушенко В. Висловлювання та сентенції знаменитих філософів // Тлумачний словник основних філософських термінів.

гвинтівки, як за нею доглядати й чистити. Сьогодні вони цілий день чистять, завтра стрілятимуть. Дерев'яні солдати вже чекають на те, щоб у них поцілили.

Хлопці почуваються дуже добре, фельдфебель – не так добре. За ці чотири дні він постарів на десять літ. За наступні чотири – виглядатиме старшим, аніж є. Крім того, він зрушив собі ногу й, імовірно, розтягнув сухожилля, бо він кульгає.

Однак він мовчки зносить свій біль. Лише мені вчора розповів перед сном, що вже дуже хотів би знову грати в кеглі й карти, лежати в нормальному ліжку, підморгувати хвацькій кельнерці, словом: бути вдома. Потім він заснув і хропів.

Йому снилося, що він генерал і виграв бій. Цісар зняв усі свої ордени і прикріпив йому на груди. І на спину. А цісарка поцілувала йому ноги.

– Що б це могло означати? – запитав він мене вдома.

«Можливо, заповітна мрія», – сказав я. Він сказав, що ніколи ще у своєму житті не мріяв, щоби цісарка цілувала йому ноги. «Я напишу про це моїй дружині, – сказав він замислено, – вона має сонник. І гляне, що означає генерал, цісар, орден, бій, груди і спина».

У той час, як він сидів перед нашим наметом і писав, з'явився схвильований хлопець, а саме – L.

– Що таке?

– Мене обікрали!

– Обікрали?!

– У мене вкрали мій фотоапарат, пане вчителю!

Він був сам не свій.

Фельдфебель глянув на мене. У його погляді читалося – що робити?

– Нехай усі вишикуються, – сказав я, бо нічого кращого не спадало на думку. Фельдфебель кивнув схвально й, кульгаючи, попрямував на вільний плац, де погойдувався прапор на вітрі, і заревів, як старий олень: «Взвод – вишикуватися!».

Я звернувся до L:

– Маєш якісь підозри?

– Ні.

Взвод став у стрій. Я допитував їх, ніхто не міг нічого сказати. Я пішов із фельдфебелем у намет, де спав L. Його спальний мішок стояв відразу біля входу ліворуч. Ми нічого не знайшли.

– Я виключаю, – промовив я до фельдфебеля, – що хтось із хлопців злодій, інакше б у класі також траплялися крадіжки. Гадаю, імовіріше, що поставлена варта не добре виконувала свій обов'язок, і грабіжницька банда змогла прокрастися до наметового містечка.

Фельдфебель погодився зі мною, і ми вирішили наступної ночі простежити за вартою. Але як? Приблизно за сто метрів від табору стояла скирта сіна. Там ми вирішили переночувати і звідти наглядати за вартою. Фельдфебель – від дев'ятої до першої, я – від першої до шостої.

Після вечері ми таємно прокралися з містечка. Ніхто із хлопців нас не помітив. Я зручно вмовстився на сіні.

О першій ночі фельдфебель будить мене.

– Поки що все гаразд, – повідомляє він мені. Я вилізаю із сіна і стаю на пост у тіні хижки. У тіні? Так, бо це – ніч повного місяця.

Велична ніч.

Я бачу наметове містечко і впізнаю варту. Зараз її заступають.

Вартові стоять чи ходять кілька кроків уперед і назад.

Схід, захід, північ, південь – на кожному боці по одному. Вони охороняють свої фотоапарати.

І коли я ось так сиджу, то згадую картину, яка висить у священника, а також у моїх батьків.

Години йдуть.

Я викладаю історію та географію.

Я маю пояснювати форму землі та її історію.

Земля все ще кругла, однак історії стали чотирикутними.

Зараз я сиджу тут і не можу курити, бо вартую.

Це – правда: моя професія вже мене не радує.

Чому ж я знову згадав про ту картину?

Через розп'ятого? Ні.

Через його матір – ні. Раптом мені стає зрозуміло: через воїна в шоломі й латах, через римського сотника.

Що ж із ним не так?

Він керував стратою єврея. І коли єврей помер, він сказав: «Справді – людина так не помирає!».

Він, отже, пізнав Бога.

Однак що потім? Які він зробив висновки?

Він продовжував спокійно стояти під хрестом.

Блискавка розколола небо, завіса у храмі роздерлася навпіл, земля потряслася, – а він стояв.

Він пізнав нового Бога, коли той помер на хресті, і знав тепер, що його світ засуджений на смерть.

І що?

Може, він загинув на війні? Чи він знав, що гине за ніщо?

Чи його ще радувала професія?

Може, він постарів? Пішов на пенсію?

Він жив у Римі чи десь на кордоні, де було дешевше?

Можливо, він мав там хатину. Із садовим гномом. І вранці куховарка йому розповідала, що вчора по той бік кордону знову зненацька з'явилися нові варвари. Луція пана майора бачила їх на власні очі.

Нові варвари, нові народи.

Вони озброюються, вони споряджаються. Вони чекають.

І римський сотник знав, що варвари все зруйнують. Однак це його не зворушувало. Для нього вже все було зруйновано.

Він жив собі тихим життям пенсіонера, він розгадав її.

Велику Римську імперію.

Лайно

Місяць стоїть просто над наметами.

Десь уже, мабуть, друга ночі. І я думаю, що зараз кав'ярні ще повні.

Що ж зараз робить Юліус Цезар?

Він підсвічуватиме свій череп, поки дідько його вхопить!

Дивно: я вірю в диявола, але не вірю в любого Бога.

Справді не вірю?

Я не знаю. Та ні, я знаю! Я не хочу в нього вірити. Ні, не хочу!

Це – моя вільна воля.
І єдина свобода, яка мені позосталася: вірити чи не вірити.
Однак офіційно, звісно, вдавати, наче вірю.
Як коли: раз – так, раз – ні.
Що казав священник?
– Професія священника полягає в тому, щоби підготувати людину до смерті, адже, якщо людина не боїться помирати, то життя їй стає легшим.
Ситою від цього вона не стає!
– Від цього життя злиднів і суперечностей, – сказав священник, – нас рятує лише Боже милосердя і віра в одкровення. Кінець!
– Нас карають і ми не знаємо, за що.
Запитай у чинної влади!
І що ще сказав священник?
«Бог – найжахніший у світі».
Правильно!..
Приємними були думки, які наповнювали моє серце.
Вони прийшли із голови, зодягнулися в почуття, танцювали, ледь торкаючись одна одної.
Шляхетний бал. Обрані вершки суспільства. Вишукане товариство!
У місячному світлі кружляли в танці пари.
Боягузтво із чеснотою, брехня зі справедливістю, нищість із силою, підступність із мужністю.
Лише здоровий глузд не танцював із ними.
Він напився, читав собі моралі й ридав без упину: «Я – дурний, я – дурний!» – він обплював усе довкола.
Однак усі й далі продовжували собі танцювати.
Я слухаю бальну музику.

Звучить вульгарна пісенька з назвою: «Сам собі в лайні».

Посортовані за мовою, расою і нацією стоять на-товпи один біля одного й визначають, хто більший. Вони смердять, і кожен мусить затикати собі носа.

*Одне лайно! Усе лайно!
Удобрюйте ним!
Удобрюйте землю, аби щось росло!
Не квіти, а хліб!
Але не боготворіть себе!
І лайно, яке ви зжерли!*

Z і N

Я мало не забув про свій обов'язок: сидіти перед скиртою із сіном, не курити і стежити за вартою.
Дивлюся вниз: вони стоять там на варті.
Схід і захід, північ і південь.
Усе гаразд.
Однак момент! Там усе ж щось відбувається...
Що ж?
На північному боці. Там постовий усе-таки з кимось розмовляє. Хто ж там зараз стоїть на посту?
Це – Z.
З ким же він розмовляє?
Чи це лише тінь ялиці?
Ні, це – не тінь ялиці, це – людська постать.
Місяць світить на силует: це – хлопець. Незнайомець.
Що там відбувається?
Чужий хлопець, здається, йому щось дає – тоді він зникає.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.